УДК 329:639.1(477.83/86)“18”

Проців О.Р.
кандидат наук з державного управління

Вплив партії «Stronnictwo chłopskie» на організацію мисливства Галичини кінця XIX ст.: політичний аспект

У статті розглядається вплив Селянської партії («Stronnictwo chłopskie») на захист інтересів селянства у галузі мисливства у Галичині кінця XIX ст. Висвітлено діяльність Селянської партії та здійснено порівняльний аналіз з іншими партіями та рухами проселянського спрямування. Виявлено її вплив на законодавчі процеси у галузі мисливства та практику їх правозастосування.

Ключові слова: організація мисливства, збитки, відшкодування, політичні процеси, Галичина, селянська партія.

The influence of the party («Stronnictwo chłopskie») on the organization of hunting in Galicia

The article brings attention to the influence of Peasant Party («Stronnictwo chłopskie») on the protection the interests of peasantry in the field of hunting in Galicia in the late 19th century. The activity of Peasant Party has been highlighted and the comparative analysis with other parties and peasantry movements has been conducted. The influence of Peasant Party on the legislative process in the field of hunting as well as their law enforcemnet has been discussed.

Key words: hunting organisation, damages, reimbursement, political processes, Galicia, peasant party.

Еволюційний розвиток суспільства відображається у різних аспектах та на організації мисливського господарства, зокрема. Мисливство, головним чином, зачіпає інтереси селян, які є власниками земельних ділянок, та мисливців – жителів міст, які ведуть мисливське господарство та проводять полювання на селянських землях. Конфлікт інтересів в основному полягає в економічній площині: оплата за користування сервітутами на право проведення полювання; відшкодування збитків, завданих сільськогосподарським

товаровиробникам. Менше заторкувались гуманітарні інтереси: проведення полювання у релігійні свята, право отримання дозволу на зброю тощо.

З розвитком демократичних процесів у Галичині кінця XIX ст. селянство все наполегливіше впливає на власників мисливських господарств щодо захисту своїх прав.

Окреслена проблематика широко висвітлювалась у періодичній пресі того періоду, а саме: у журналах «Łowiec» («Мисливець»), «Łowiec Polski» («Польський мисливець»), «Związek chłopski» («Спілка селян»), стенографічних звітах Галицького сейму, мисливських законах досліджуваного періоду та їх коментарях.

Наукову розвідку цієї теми на даний час ніхто не проводив.

Метою публікації є висвітлення діяльності Селянської партії у лобіюванні інтересів селян.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання: проаналізувати передумови виникнення конфліктів у сфері реалізації прав селянами і мисливцями; виявити і показати вплив Селянської партії на формування нормативно-правового регулювання мисливства у Галичині. Провести порівняльний аналіз діяльності Селянської партії та інших політичних організацій Галичини для відстоювання інтересів селян.

Однією з багатьох політичних організацій, яка декларувала захист інтересів селян, була Селянська партія. З січня 1894 року виходить часопис «Спілка селян» («Związek chłopski») – друкований орган партії, в якому повідомляється, що селянська фракція буде відстоювати законні та політичні інтереси селян Галичини. Засновником та керівником партії був Станіслав Поточек (1849-1919 р.р.) [1 с. 1]. З 1893 по 1908 рік він був керівником Селянської партії, до якої входило до двох тисяч членів, з 1897 по 1908 рік – представляв інтереси селян у Галицькому сеймі, з 1907 по 1911 р.р. – депутат Віденського парламенту.

При наданні права організації полювання селян всіляко намагались відсторонити. Чинне на той час законодавство Австро-Угорької імперії забороняло надавати в оренду мисливські угіддя особам, які не мали права на

володіння зброєю. Цю норму широко використовували органи державної влади, які ставили селянам перепони при придбанні зброї [2 с. 7]. Вартість дозволу на зброю («Waffenpass») становила 2 крони [3 с. 242-243]. Не сприяла їм й інша вимога – володіння мисливським білетом, вартість якого на рік становила 10 крон, а на три – 30 крон [4 с. 2066]. Про актуальність питання щодо відміни мисливського білету та дозволу на зброю для отримання права організації мисливського господарства на власних земельних ділянках свідчить те, що його розглядали на вічі у Відні, куди з'їхались селяни з усіх частин Австро-Угорської імперії [5 с. 20]. Вони аргументували відміну обов'язкового отримання мисливського білету тим, що плата за мисливський білет це – вид податку, а вони не повинні двічі сплачувати податок при користуванні своєю власністю. Аналогічно вони аргументували й позицію щодо відміни оплати за надання дозволу на зброю, так як зброя є для селян знаряддям праці. З вимогою про відміну дозволів на вогнепальну зброю 14 січня 1894 року С. Поточек звернувся до Галицького сейму. Але це подання було відхилено. Урядовий комісар граф В. Лось відповів, що ні рільництво, ні полювання не є промислом, тому дозвіл необхідно отримувати [6 с. 39].

У пресі друкували багато скарг селян. Показовою стала скарга Петра Каліського з села Циранка біля Мельца. Він звернув увагу, що при проведенні аукціонів старости здійснюють корупційні дії. Мисливські угіддя, які ще недавно здавали за 35 золотих, на даний час здали лише за 2 золоті. Крім того, лише мисливські собаки під час полювання завдавали більшої шкоди, ніж плата за користування угіддями. Відомий випадок, коли один селянин намагався самостійно отримати право полювання. Виконуючи вимогу законодавства, він отримав у старости дозвіл на зброю. Придбавши револьвер та сплативши кошти за отримання мисливського білету, він все ж не зміг взяти участь в аукціоні, так як еліта визнала, що револьвер не є мисливською зброєю [7 с. 259-260]. Це звернення було настільки добре аргументоване, що польська фракція у Віденському сеймі домоглась його включення у порядок денний [8 с. 282-283]. Аналогічну вимогу ставили селяни гміни Купець, які скаржились, що їх не допускають до аукціону через те, що вони не мають дозволу на зброю [9 с. 87].

Голова партії С. Поточек звернувся до Галицького сейму, відзначаючи, що мисливські угіддя надаються бандитам, які зустрівши у лісі селянина навіть без зброї, б'ють. У випадку, якщо людина починала тікати, то її могли і застрелити, а гміна не мала впливу на цю ситуацію. Відзначалось, що лише у Жешівському повіті за рік були три подібні випадки, коли було побито селян [10 с. 12-13].

Для лобіювання інтересів та вироблення спільної позиції 27 серпня 1894 року відбулось селянське віче у Львові (зал товариства «Сокіл»), на якому були присутні 2000 селян. Активну участь взяли й представники Селянської партії. Керівником віча було вибрано депутата Болеслава Жардецького. Розглядали й питання мисливства, велику увагу приділяли питанню відсторонення селян від права оренди мисливських угідь, проблеми з отриманням дозволу на зброю. Крім того, депутати вимагали, щоб аукціон на оренду права полювання проводила гміна, а не старостат [11 с. 118], так як селяни мали більший вплив на орган місцевого самоврядування. Селяни покладали велику надію, що у новому проекті мисливського закону оренду права полювання повинна надавали виключно гміна через проведення аукціону, участь в якому може брати особа, яке не має мисливського білету та дозволу на зброю [12 с. 13-14].

Іншою проблемою для селян щодо надання права полювання була мінімально допустима площа мисливських угідь 115 га, з якої повинно складатись мисливське господарство [13 с. 136-138]. Звісно, що селянин самостійно не володів такою великою площею землі, тому вони вимагали зменшити законодавчу вимогу до 50 га мінімально допустимої площі мисливських угідь. Свою позицію вони аргументували тим, що в інших країнах мінімально допустима площа була меншою, зокрема, в Альзасі – 25 га, Бадені – 45 га, Баварії – 72 га [14 с. 21]. Для реалізації інтересів селян у частині права полювання Станіслав Поточек вніс до Галицького Сейму пропозицію щодо надання самостійного права полювання селянам, які мають у власності лише 50 га; заборонити право полювати біля житлових будівель, а виключне право полювання біля власного будинку надати його власнику. Компетенцію при прийнятті рішення про надання права на користування мисливськими угіддями передати від старости до гміни, а першочергове право оренди повинно

належати власникам земельних ділянок, з яких складається мисливське господарство. Він вимагав відмінити обов'язковість отримання селянами дозволу на зброю та мисливського білету, боровся за право власників земельних ділянок добувати кабанів та лисиць без будь-яких дозволів у будь-який час і будь-яким способом [15 с. 20]. Для лобіювання цих вимог члени партії були зобов'язані збирати підписи селян на підтримку [16 с. 143].

Велике значення для селян мало вирішення проблеми відшкодування збитків. Для лобіювання цього питання партійний часопис публікував звернення селян. Зокрема, селянин та член Селянської партії А. Креніна з Слотвіни зазначав, що у їхньому селі лише у 1894 році селянам було завдано збитків на 27 золотих від кабанів, на 24 золотих – від вовків та на 7 золотих – від лисиць. Було складено відповідні документи, на які ніхто не реагує. При зверненні селянина до орендаря права полювання той зухвало відповідав, «що селяни того кабана чи вовка за хвоста не зловили» [17 с. 143]. Селяни справедливо відзначали, що прийняті сто років тому патенти Австрійського монарха, за якими мали б відшкодовувати збитки, на практиці не мають жодного значення [18 с. 125-128]. Селяни були також незадоволені бюрократичними процедурами, через які не вирішувались конфліктні ситуації про відшкодуванні їм збитків. Відповідно до діючого законодавства механізм відшкодування збитків передбачав, що повітова влада скликала для цього відповідну комісію, роботу якої повинен був оплатити селян, який і сам зазнав збитків. Нелогічність цих правових норм проявлялась у двох аспектах. Так, із власників свійської худоби (селян), корова яких зайшла у чужий город, стягнути відшкодування за завдані нею збитки відповідно до чинного на той час законодавства було набагато легше, так як ці справи вже вирішувала гміна. Крім того, були відомі факти, коли стада козулі по 50 голів топчуть поля, і збитки ніхто не відшкодовує, а якщо теля забіжить до лісу, то слід заплатити штраф – 5 золотих [19 с. 37].

Основним шкідником для селян були дикі кабани, які завдавали збитки посівам. Щоб зменшити їх чисельність, державна повітова влада повинна була організовувати облави, але ця вимога існувала лише на папері [20 с. 13-14].

Селяни домагались, права добувати шкідливі та хижі види тварин у будь-який час. Більше того, вони були незадоволені, що такі види тварин, які мають позитивний вплив на сільське господарство – собаки, куниці, сороки, ворони, мають статус шкідливих [21 с. 118]. Поза регуляторними нормами для селян залишалось питання доведення фактів добування курей лисицею, так як цей факт практично не було можливості довести. На лисицю був розповсюджений охоронний термін – від 15 лютого до 31 серпня, але сама лисиця не дотримувалась жодного охоронного терміну полювання на курей. Хоча відповідно до законодавства Австрії, яке поширювалось на Галичину, кожен власник земельної ділянки мав право відстрілювати кабанів, лисиць та іншу шкідливу дичину. Але, як справедливо відзначали селяни, ця вимога не спрацьовувала, так як під визначенням «кожен» слід було розуміти лише ту особу, яка мала дозвіл на зброю та мисливський білет, а селяни їх не мали [22 с. 21]. Більше того, навіть якщо й деяким селянам без зброї, а лише застосовуючи петлі, капкани, сильця, вдавалось добути кабана, вони були зобов'язані здати його керівнику мисливського господарства [23 с. 91]. У випадку, якщо селянин не дотримався цієї вимоги, його звинувачували у браконьєрстві. Якщо власник на своїй землі і застрелить кабана, і це стане відомо жандарму, то той одразу веде цього господаря як найгіршого розбійника до суду. Якщо дитина, випасаючи на полі худобу, відловить птаха, а це зафіксує жандарм, то він веде її до суду, за що потім батьки сплачують великі штрафи [24 с. 12-13].

Відстоюючи інтереси селян, Селянська партія різко розкритикувала поданий до Галицького сейму законопроект, в якому пропонувалось зарахувати кабанів до немисливського виду, щоб він не підлягав охороні. Але таке формулювання дозволило б мисливцям зовсім не відшкодовувати збитки, завдані кабанами, тобто, «щоб вовк був ситий, а вівцю з'їли» [25 с. 13-14]. Противники ж лібералізації процедури відшкодувань збитків вказували, що багато селян спеціально біля лісу після збору урожаю картоплі засівали поле житом лише для того, щоб кабани нашкодили, а вони отримали відшкодування» [26 с. 364]. З цієї причини Галицьке мисливське товариство пропонувало виплачувати компенсацію «за збитки, спричинені лише оленями

та ланями» [27 с. 176-177], хоча деякі члени товариства, такі як граф Роман Потоцький відзначав, що відсутність дієвого механізму відшкодування збитків «породжує у суспільстві багато конфліктів» [28 с. 60-62].

Лобіювання інтересів селян у частині відшкодування збитків дало свої результати. У 1910 році науково-літературне видання «Наука і життя» (Львів) відзначало, що мисливство стало символом нерівності та соціальної кривди для великої маси сільського населення [29]. Але прийнятий у 1907 році Мисливський закон забезпечив реально на практиці відшкодування за завдану дичиною шкоду, тоді як попередньо про це не було й мови [30 с. 43-55]. У 1897 році новоприйнятий закон визначав, що відшкодуванню підлягали збитки, завдані при проведенні полювання самим власником мисливських угідь, його працівниками, гостями та собаками, які брали участь у полюванні, а також за збитки, завдані на його мисливському ревірі мисливськими тваринами на землі, з якої ще не зібрано урожай (крім збитків, що завдавали дикі качки та гуси) [31 с. 32-38].

Селяни, які у своїй більшості були віруючими-християнами, виступали за заборону проведення полювання у релігійні свята. Селянська партія також вимагала заборонити полювання у свята, аргументуючи, що постріли на полюванні негативно позначаються на проведенні богослужінь. Дописувач часопису «Związek chłopski» вказував, що депутати гмін села, в якому він проживає, одноголосно прийняли рішення, щоб мисливців, які полюють на території гміни у релігійні свята, були оштрафовані у розмірі від 2 до 5 золотих. Це рішення було передано керівнику мисливського ревіру, але він відмовився його виконувати, посилаючись на те, що це рішення є незаконним, так як таких вимог у законі не передбачено [32 с. 254-255]. Питання заборони полювання у свята розглядали і на другому католицькому віче у Львові 1896 року. Одноголосно було ухвалено резолюцію про заборону полювань у неділю [33 с. 13-14]. Слід відмітити, що селяни домоглись, щоб у Мисливському законі 1897 року були прийняті законодавчі зміни, які забороняють полювання у неділю та великі релігійні свята [34]. В подальшому мисливці намагались їх відмінити і у

1901 році подали до Галицького сейму поправку, яка б скасовувала цю вимогу, але ця пропозиція не знайшла більшості голосів депутатів [35 с. 151].

Слід відмітити, що селян Галичини у галузі мисливства відстоювала не лише Селянська партія, але й ряд українських громадських та політичних діячів. Зокрема, «особисто Іван Франко, будучи членом Української національно-демократичної партії, вносив пропозиції до ловецького закону, обстоюючи інтереси «хлопів» [36 с. 29-36]. Депутат Галицького сейму Євген Олесницький (1860-1917), член Народницької партії, доктор права, депутат від сільських гмін Стрийського повіту, відстоював право селян вільного полювання на власній земельній ділянці [37 с. 455-456]. Він намагався внести зміни до Мисливського закону, які б надавали керівництву гмін повноваження на проведення мисливського аукціону [38 с. 37-44], зазначаючи, що «… потрібно виходити з того, що громада здає в оренду право на полювання і це є її інтерес, а на практиці виходить, що органи державної влади в особі старости не захищають інтереси громади, і така практика є дуже поширеною» [39 с.1920]. Фактично аналогічної думки притримувався й депутат сільських гмін Збаразького повіту Шмигельський [39 с.98].

Селянин Йосиф Гурик, депутат Галицького сейму з сільських гмін Станиславівського повіту [39 с. 17] на засіданні Галицького сейму у 1903 році на підтримку селян виголосив українською мовою промову: «Треба вже на власні очі побачити, яку кривду завдає дичина селянам. Селянин змушений від початку весни до кінця осені охороняти городи, щоб звірина йому не нашкодила.… Наш селянин, який цілий рік працює на землі, не заслуговує, щоб йому дичина за одну ніч все знищила» [40 с. 42]. Він зазначав також, що немає такого селянина, який би не хотів, щоб відмінили теперішній Мисливський закон. Але цей голос ніхто не хоче чути.

Іншим адвокатом селянства був депутат Галицького сейму Могильницький, член Народно-християнської депутатської групи [41 с. 1920]. Серед іншого він підтримував позицію щодо проведення аукціонів виключно гмінами, а відмовка влади, що гміни перевантажені роботою і їм ніколи організовувати аукціони, є маніпуляцією [42 с. 6-7].

На захист селян виступали й польські політики. Так, Віктор Сколишевський, інженер, депутат сільських гмін повіту Велічка, член Народно-християнської депутатської групи у Галицькому сеймі, вперше на засіданні сейму проголосив тезу, що «ліси становлять загальносуспільне добро» [4 с.85]. На підтримку селян у Галицькому сеймі він у 1903 році виступив з промовою: «Дуже складно, щоб власнику землі відшкодували заподіяні мисливськими тваринами шкоди … У нас мисливський закон не захищає селян у питанні оплати за заподіяну йому шкоду … Для селянина вона досить часто буває значною, бо це – втрата врожаю, який є джерелом утримання всієї родини, причому нівелюється святе право розпоряджатися своєю приватною власністю. У суспільстві набирає силу обурення, тому треба ще задуматись про баланс користі і шкоди від мисливства» [43 с. 27-28]. Депутат Галицького сейму Болеслав Жардецький намагався відмінити у Мисливському законі будь-які обмеження на добування і торгівлю дичиною для власників земельних ділянок [44 с. 167-168].

Один із засновників Української радикальної партії та Селянської радикальної партії Східної Галичини депутат Трильовський на засіданні Галицького сейму 4 березня 1914 року, захищаючи інтереси гуцулів, вказував на неприпустимість конфіскації у гуцулів зброї, так як це – їхня життєва необхідність при захисті від ведмедів та вовків [45 с. 1653]. На засіданні Галицького сейму 16 лютого 1914 року депутат Іван Курівець (в майбутньому – член Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки) став на захист селян, звернувшись до намісника Галичини із зверненням щодо зловживання своїм службовим становищем лісничого Юзефа Кисілевського з Великої Тур'ї Долинського повіту. Вказувалось, що той поводиться з людьми, ніби він поміщик. Людей називає мургами, драбами злодіями і різними гидкими словами. Замість громадських робіт на користь села селяни косять йому сіно, а після роботи він їх пригощає горілкою та ромом. При відшкодуванні збитків він знущається над людьми, заставляючи їх чекати цілий день, а щоб їм не спирилось, заставляє в цей час різати та колоти для себе дрова. Через таку принизливу процедуру багато селян відмовились від відшкодувань. При

визначенні суми відшкодувань він занижує їх вартість у десятки разів [46 с. 439-440].

Як свідчать історичні дані, відстоювання власних меркантильних інтересів радикалізувало суспільство, що гальмувало сталий розвиток галузі мисливського господарства. Про намагання компромісного вирішення конфлікту між мисливцями та селянами свідчить стаття «Новий мисливський закон» одного з керівників Галицького мисливського товариства – Владислава Соловія: «Маємо новий мисливський закон, ухвалений без організації дебатів і без громадянської війни. Бажано, щоб цей закон якнайшвидше набув чинності, щоб закінчились сварки, щоб різні суспільні верстви помирились. Якщо новий мисливський закон запрацює на повну силу, то слід забути про його вади. Всі закони мають недоречності, так як вони створені завдяки компромісу» [47 с. 254-255].

Отже, діяльність Селянської партії («Stronnictwo chłopskie») у частині захисту мисливського господарства полягала у корисному для селянства законодавчому забезпеченні галузі та його належному правозастосуванні. Встановлено, що в основному конфлікт інтересів полягав в оплаті за користування сервітутами для права проведення полювання, відшкодування збитків, завданих сільськогосподарським господарствам, у дискусійності проведення полювання у релігійні свята, у праві отримання дозволу на зброю тощо. У відстоюванні інтересів селяни зуміли домогтись корисних для себе змін у законодавчому забезпечення галузі мисливського господарства. У лобіюванні цих інтересів Селянська партія співпрацювала з іншими партіями, які підтримували селянство.

Список використаної літератури

1. Szanowni Bracia Włościanie! // Związek chłopski. – 1894. – № 1. – S.1.

2. Szanowny Związku!// Związek chłopski. – 1894. – № 1. – S.7.

3. Balko R. Jeszcze słów kilka o naszej ustawie łoweickiej//Łowiec. – 1908. – № 21. – S.242-243.

4. Posiedzenie 1-36 // Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi dziewiątego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1908 od 15.wrzesnia do 5 listopada 1908. - Lwów, 1908. – S. 2066.

5. „Łowiec" // Związek chłopski. – 1894. – № 3. – S.20.

6. Interpelacya do c. k . komisarza rządowego. // Związek chłopski. – 1894. – № 5. – S.39.

7. Prawo polowania. // Związek chłopski. – 1895. – № 30. – S.259-260.

8. Prawo polowania. // Związek chłopski. – 1895. – № 33. – S.282-283.

9. Dzierżawa polowań gminnych. // Związek chłopski. – 1894. – № 10. – S.87.

10. Petycya do Wys. Sejmu. // Związek chłopski. – 1895. – № 2. – S.12-13.

11. Wiec chłopski we Lwowie. // Związek chłopski. – 1894. – № 14. – S.118.

12. Projekt ustawy łowieckiej. // Związek chłopski. – 1896. – № 2. – S.13-14.

13. Wykaz ubitej zwierzyny w Austryi w r. 1896//Łowiec. – 1898. – № 9. – S. 136-138.

14. Żądania stronnictwa chłopskiego // Związek chłopski. – 1894. – № 3. – S.21.

15. Po Sejmie. Projekt ustawy łowieckiej // Związek chłopski. – 1894. – № 3. – S.20.

16. Ustawa łowiecka. // Związek chłopski. – 1894. – № 17. – S.143.

17. Szkody od zwierza, szkody od dzierżawców polowania, nędza postępowania Władz.// Związek chłopski. – 1894. – № 17. – S.143.

18. W nocy na dziki. // Związek chłopski. – 1894. – № 15. – S.125-128.

19. Szanowna Redakcyo « Związku chłopskiego» // Związek chłopski. – 1894. – № 5. – S.37.

20. Projekt ustawy łowieckiej. // Związek chłopski. – 1896. – № 2. – S.13-14.

21. Wiec chłopski we Lwowie. // Związek chłopski. – 1894. – № 14. – S.118.

22. Żądania stronnictwa chłopskiego // Związek chłopski. – 1894. – № 3. – S.21.

23. Dopisek „Związku"' o sposobach ochrony od dziczyzny. // Związek chłopski. – 1894. – № 11. – S.91.

24. Petycya do Wys. Sejmu. // Związek chłopski. – 1895. – № 2. – S.12-13.

25. Projekt ustawy łowieckiej. // Związek chłopski. – 1896. – № 2. – S.13-14.
26. Śliwiński A. W sprawie szkód zrządzonych przez zwierzynę i odszkodowań za nie / A. Śliwiński // Łowiec Polski [Text]. — 1938. — № 18. — S. 364.
27. Dziubiński L. O ankiecie łowieckiej i jej obradach / L. Dziubiński // Łowiec [Text]. — 1887. — № 11. — S. 176, 177.
28. Potocki R. W sprawie ustawy łowieckiej / R. Potocki // Łowiec [Text]. — 1892. — № 4. — S. 60—62.
29. Проців О.Р. Еволюція мисливсько-господарського законодавства в Галичині щодо регулювання відшкодувань за спричинені мисливськими тваринами збитки (кінець XIX – початок XX століття)//Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Вип. 2(5). – Дніпропетровськ, 2010. – с.
30. Wiedza i życie. Serya IV. – Tom VII. – Lwów-Warszawa: Wydawnictwo związku naukowo-literackiego we Lwowie, 1910. – S. 43-55.
31. Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego. – Kraków: Wisła, 1898. – S.32-38.
32. Pamiętaj abyś dzień święty święcił. // Związek chłopski. – 1895. – № 29. – S.254-255.
33. Niektyre rezolucye II wiecu katolickiego. // Związek chłopski. – 1896. – № 20. – S.13-14.
34. Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego. – Kraków: Wisła, 1898. – 14 s.

35. Dr. Sołowij W.Odczyt//Łowiec. – 1904. – № 13. – S.151.

36. Саветчук Н. М. Філософсько-правові погляди І. Франка / Н. М. Саветчук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України *[Текст]* : зб. наук. ст. — Вип. 20 / Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, Юрид. ін-т. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2008. — С. 29—36.
37. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 на підставі споминів. – Львів: друкарня ОО Василіян, 1926. – С.455-456.
38. Дробот І.О., Проців О.Р. Формування державного регулювання мисливства Галичини кінця XIX – початку XX ст.: політико-правовий аспект//

Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Вип.27 / за заг. ред. чл.-кор НАН України В. С. Загорського., доц. А.В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 13. – С.37-44.
39. Posiedzenie 24-39 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1907 od 16.wrzesnia do 12. paździeernika 1907. – Lwów, 1907. – S. 1920.
40. Sprawa ustawy łowieckiej w Sejmie zeszłorocznym//Łowiec. – 1904. - № 4. – S.42.
41. Posiedzenie z dnia 16. września 1907 // Posiedzenie 24-39: Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1907 od 16.wrzesnia do 12. paździeernika 1907 [Tekst]. — Lwów : [s. n.], 1907. — S. 1920.
42. Sprawa ustawy łowieckiej w Sejmie zeszłorocznym// Łowiec. – 1904. - № 1. – S.6-7.
43. Sprawa ustawy łowieckiej w Sejmie zeszłorocznym// Łowiec. – 1904. - № 3. – S.27-28.

44. Dr. Sołowij W. Odczyt//Łowiec. – 1904. – № 14. – S.167-168.

45. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1913/1914 od 5.grudnia 1913 do 14. marca 1914. - Lwów, 1914 – S.1653.
46. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1913/1914 od 5.grudnia 1913 do 14. marca 1914. - Lwów, 1914 – S. 439-440.
47. Sołowij W. Nowa ustawa łowiecka / W. Sołowij // Łowiec [Text]. — 1908. — № 22. — S. 254, 255.

Проців О.Р. Вплив партії «Stronnictwo chłopskie» на організацію мисливства Галичини кінця XIX ст.: політичний аспект // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове видання. – 2016. – № 4. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2016/10.pdf